

Prof. dr OTO NORČIĆ

MESTO, ZNAČAJ I ULOGA MINULOG RADA U NAŠEM SISTEMU

1. Sva razvijena društva, bez obzira na značaj proizvodnih odnosa, karakteristična su po tome što u proizvodnji materijalnih dobara i usluga upotrebljavaju takozvane „indirektne metode“ proizvodnje. Takvo iskustvo izazivalo je već na početku razvoja ekonomske nauke teoretsku analizu i obrazloženje, koje je kulminiralo u sasvim jednostavan argument: „Indirektne metode“ proizvodnje upotrebljavaju se jer su efikasnije od „direktnih metoda“. U njima je čovekov živi rad produktivniji i ta viša produktivnost rada potiče od toga što se u tim procesima proizvodnje produciraju najpre proizvodna sredstva, koja se onda upotrebljavaju kao sredstva rada u proizvodnji potrošnih dobara i drugih, novih proizvodnih sredstava. Rad, živi rad, koji je naoružan sredstvima rada, mnogo je produktivniji nego rad koji ne raspolaže tim proizvodnim sredstvima.

Ta činjenica je bila dobro poznata već A. Smitu, koji zato postavlja podelu rada i akumulaciju kapitala (koja se po pravilu materializuje u sredstvima rada) na prvo mesto među faktorima i razlozima za povećanje bogatstva naroda.

Marks je, u svojoj analizi kapitalističkog načina proizvodnje, došao pogotovo do istoga zaključka; naime, da je akumulacija kapitala jedan od najvažnijih preduslova razvoja tog sistema, a isto tako za povećavanja produktivnosti rada. U njegovoj analizi faktora produktivnosti rada nailazimo i na „obim i efikasnost proizvodnih sredstava“, koji igraju veoma značajnu ulogu u određivanju nivoa individualne i društvene produktivnosti rada.

Možemo reći da gornje razmišljanje važi i za socijalističko društvo samoupravnog tipa i neposredno je povezano s kategorijom minulog rada. Zbog toga minuli rad u našem sistemu ima posebno značenje.

Na početku ovoga napisa, čini se, treba razjasniti neke terminološke aspekte tog problema.

Postavlja se, naime, pitanje da li smemo pojam „minulog rada“ upotrebljavati kao sinonim za „društveni kapital“. Posle kratkotrajnog kolebanja oko upotrebe tog izraza možemo reći da se taj termin usvojio. Tako možemo pročitati: „Radnik je neposredno, i to materijalno kao i stvaralački, stimulisan da *minuli rad, kojim kao društvenim sredstvom upravlja*, ekonomski što racionalnije upotrebljava...“¹ i dalje „Po mom mišljenju to je moguće tek ako je dohodak osnovne organizacije udruženog rada zavisano od tekućeg rada radnika kao i od toga što nazivamo privređivanje *podruštvljenim minulim radom, odnosno, od privređivanja celokupnim društvenim kapitalom*“.²

Kardelj nekoliko redova napred kaže čak decidirano: „... za to, što nazivam *društveni kapital ili minuli rad*“³; ili, kad se poziva na Zakon o udruženom radu, za koji kaže: „... da zakon *tretira društveni kapital kao minuli rad* udruženih radnika, to jest vrednosni rezultat njihovog rada“.⁴

Kad onda govorimo o „minulom radu“ u ovom napisu, podrazumevamo pod tim „društveni kapital“ koji se upotrebljava u proizvodnji u najširem smislu reči.

Postavlja se pitanje kakvo je mesto, značaj i uloga minulog rada (društvenog kapitala) u našem sistemu, sistemu koji stvara nove uslove slobodnog udruživanja rada i sredstava u okviru planско-tržišne privrede.

2. U procesu čovekovog oslobađanja zavisnosti od „slepih snaga prirode“ odigrali su i još uvek odigravaju svoje značajne uloge pored čoveka, različiti drugi faktori. Među tim faktorima, svakako, zauzima jedno od najvažnijih mesta i minuli rad koji se najčešće materijalizuje u proizvodnim sredstvima, koja omogućuju efikasniju proizvodnju. Koliko je njegova uloga značajna vidi se po tome da je u klasnim društvima bio predmet monopolizacije, jer je vlasništvo nad njim davalo pojedincima društveno preimućstvo i mogućnost prisvajanja dela viška vrednosti, odnosno produkta. Šta više, vlasništvo nad minulim radom, kasnije kapitalom, postalo je osnovni proizvodni odnos. Ta okolnost pokazuje kako je bio to važan faktor i kako je važnu ulogu on odigravao i još odigrava u modernom društvu.

U klasnim društvima „minuli rad“ je bio značajan u više pravaca: u podređivanju prirode, povećavanju efikasnosti proizvodnje i podređivanju neposrednih proizvođača njihovoj eksploataciji itd.

¹ E. Kardelj, Svobodno združeno delo, DZS, Ljubljana, 1978, str. 21 (podvukao O. N.).

² E. Kardelj: ibidem, str. 51 (podvukao O. N.).

³ E. Kardelj: ibidem, str. 51.

⁴ E. Kardelj: ibidem, str. 53 (podvukao O. N.).

Minuli rad je u tim društvima svoju „tehničku“ funkciju povećavanja produktivnosti rada i time posredno stvaranja većeg materijalnog i duhovnog bogatstva vršio u okolnostima socijalne diferencijacije na bazi segmentacije društva na vladajući i potčinjeni deo. „Minuli rad“ se pojavljivao kao sredstvo iskorišćavanja, odnosno sredstvo prisvajanja jednog dela proizvoda, koji je kao rezultat produktivnijeg živog rada potekao iz proizvodnje.

„Minuli rad“, kao sredstvo diferencijacije, monopolizacije i eksploatacije, zavisi od faze razvoja oblika vlasništva kao osnovnog proizvodnog odnosa. Njegovo ukidanje, kao sredstva diferencijacije, monopolizacije i eksploatacije, zavisi od toga da li je stvorena situacija u kojoj, pod istim uslovima, neposredni proizvođači slobodno upravljaju i upotrebljavaju „minuli rad“, što drugim rečima znači, da li je istinski stvoreno „društveno vlasništvo“ nad sredstvima za proizvodnju, da li je oblik vlasništva prešao fazu privatnog individualnog, grupnog i državnog vlasništva.

Da bi se stvorili takvi uslovi, potreban je, kao što znamo, revolucionaran preobražaj u strukturi privrede, u raspolaganju minulim radom, preobražaj u raspodeli itd..., a ne samo formalno-pravno deklarisanje o „društvenom vlasništvu“ nad sredstvima za proizvodnju. Da bi došli, stvarno, do društvenog vlasništva, onda je trebalo u dijalektičnoj genezi oblika vlasništva stvoriti uslove da radnici, neposredni proizvođači, „kontrolišu pod istim uslovima upotrebu minulog rada“, da, kao što je zapisano u našem Ustavu, ovladavaju uslovima i rezultatima svoga rada.

U razvoju našeg sistema najpre u istoriji došli smo do faze gde su se počeli stvarati gore pomenuti uslovi upotrebe minulog rada. To su uslovi daljnjeg oslobađanja rada i njegovog slobodnog udruživanja i povezivanja među sobom i sa sredstvima rada.

Ova istorijska činjenica nametnula je neposrednim proizvođačima, radnim ljudima i svim društvenim akterima zahtev po specifično novom načinu organizovanja i upravljanja društvenim procesima proizvodnje u najširem smislu, a posebno raspodelom novostvorene vrednosti i alokacijom minulog rada u različite oblasti društvene reprodukcije.

Specifično nov način organizovanja i upravljanja pojavljuje se zbog toga, jer je potrebno rešiti pitanje u kom smislu i na kakav način „minuli rad“ upotrebljavati: 1. kao faktor produktivnosti; 2. kao faktor sticanja dohotka; 3. kao faktor vlasništva; 4. kao faktor sekundarne raspodele novostvorene vrednosti itd..., a da ne bi u praksi došlo do negacije društvenog karaktera minulog rada i da se ne bi taj rad ponovo pretvarao u sredstvo dominacije.

3. Minuli rad kao faktor produktivnosti zauzima među faktorima koji utiču na efikasnost živoga rada veoma značajno mesto. Njegov doprinos povećanju produktivnosti rada je toliko značajan

da se u svim razvijenim sredinama tom faktoru daje jedno od najznačajnijih mesta. Povećavanje organskog sastava kapitala, koji obuhvata i materijalizovano novo znanje, postalo je već u kapitalističkom načinu proizvodnje jedan od glavnih faktora snižavanja troškova proizvodnje po jedinici proizvoda, što znači povišenje individualne produktivnosti rada i način sticanja ekstra profita. I u našim prilikama ova značajna okolnost nije izgubila svoje važnosti.

Svima je poznato da naše socijalističko društvo, koje stvara nove samoupravne socijalističke odnose, treba da unapređuje svoju materijalnu bazu da bi moglo uspešnije realizovati nove odnose, posebno zbog toga što materijalna baza našega društva nije dovoljno razvijena, odnosno jaka da bi se mogli automatski realizovati novi odnosi koje su klasici marksizma predviđali za fazu socijalizma.

Znamo i to da, zbog nerazvijenih proizvodnih snaga, mi još uvek moramo zadržati robni oblik proizvodnje, da bismo mogli do kraja da iskoristimo njegove povoljne uticaje u rešavanju ekonomskih problema, a naročito problema ubrzanog rasta proizvodnih snaga. U tom pogledu, čini se da povećana produktivnost rada, koja proizilazi iz većeg obima proizvodnih sredstava, društvenog kapitala, jest onaj faktor, koji bitno doprinosi ubrzanom stvaranju većeg obilja materijalnih sredstava u jednom krugu međusobne povezanosti i uslovljenosti obima sredstava i produktivnosti. Ako se slažemo s gore pomenutim, onda bi trebalo da bude jedan od iminentnih ciljeva našega društva što brže povećavanje obima minulog rada kroz štednju iz tekućeg dohotka. Akumulacija društvenog kapitala ima svoj smisao baš u tome da njome povećavamo obim proizvodnih sredstava, koji su veoma važan faktor produktivnosti živoga rada.

Drugim rečima, ako je razvijeniji socijalizam moguć samo na bazi bolje materijalne opskrbljenosti, onda je sticanje te opskrbljenosti kardinalna zadaća svih robnih proizvođača i drugih faktora koji učestvuju u procesima društvene reprodukcije. Realizacija tog cilja trebalo bi da bude racionalno određena. U ekonomici plansko-tržišne privrede ne bi smeo nedostajati postulat „ravnoteže” i jednakih uslova privređivanja i jednakih odnosa robnih proizvođača do minulog rada. A to znači da bi bilo potrebno nastojati da se postojeći minuli rad upotrebljava uz živi rad na taj način da se, po pravilu, njegov obim u svim granama društvene reprodukcije povećava po dogovorenoj stopi. Time bi brže rasla ne samo produktivnost živoga rada, nego bi se ujedno i minuli rad, tj. društveni kapital, upotrebljavao pod jednakim uslovima, koji ne bi stvarali diferencijaciju u raspodeli dohotka.

Pomenutu „ravnotežu” u vezi s upotrebom minulog rada u jednoj plansko-tržišnoj privredi samoupravnog tipa podrazumevamo kao „približavanje jednakim efikasnostima jedinice minulog rada u svim oblastima društvene reprodukcije koje su predmet ekonomskih vrednovanja“.

Da bi se približili takvoj „ravnoteži“, korisnici minulog rada bi trebalo da se ponašaju na određeni način, ne samo u pogledu minulog rada kao faktora produktivnosti, nego i u nekim drugim aspektima, koji proizilaze iz kategorije minulog rada.

4. U tom smislu *minuli rad kao faktor sticanja dohotka* odigrava veoma značajnu ulogu. Poznato je da se u robnim privredama primarna raspodela obavlja na tržištu posredstvom delovanja tržišnog mehanizma i u „normalnim uslovima“ pod uticajem „normalne cene“ odnosno čak pod njezinom „kontrolom“.

I u našim prilikama, primarna raspodela obavlja se na tržištu. Njezin je rezultat realizacija određenog dohotka osnovne organizacije udruženog rada. U prilikama različitog „organskog sastava kapitala“ i različitog obrta tog kapitala, u prilikama plansko određenih pojedinih elemenata u strukturi cena itd., sticanje dohotka, po pravilu, nije u saglasnosti s uloženim živim radom, što znači da se u našim prilikama nikako ne može realizovati vrednostna cena kao normalna cena. Tržišne cene, koje se formiraju, omogućuju realizaciju takvog dohotka koji je često, da ne rečemo uvek, u protivrečnosti s uloženim živim radom i rezultat je uticaja svih faktora produktivnosti, ličnih i stvarnih kao i drugih, naročito tržišnih okolnosti, te institucionalnih rešenja. Primarna raspodela, odnosno sticanje dohotka, prema tome, bitno je opredeljena faktorima proizvodnje i produktivnosti, među kojima minuli rad, odnosno društveni kapital, zauzima jedno od dominantnih mesta.

Ova funkcija minulog rada proizilazi iz njegove funkcije kao faktora produktivnosti. Naime, „minuli rad“, kao faktor produktivnosti, omogućuje veći obim proizvodnje u jedinici vremena; zato snižava troškove po jedinici, odnosno povećava produktivnost. Viša individualna produktivnost reflektuje se *ceteris paribus* u sticanju većeg dohotka osnovne organizacije udruženog rada od prosečnog dohotka u grani.

Sa stanovišta veličine dohotka koju realizuje, preduzeće nije zavisno samo od „živog rada“ nego i od „minulog rada“, a taj minuli rad, društveni kapital, često je rezultat štednje i akumulacije čitave zajednice (pogotovo u poslednje vreme kad je akumulacija na nivou preduzeća sasvim neznatna).

Zbog „nesimetrične“, neravnomerne raspodele društvenog kapitala u pojedinim granama, a i među preduzećima u istoj grani, uticaj minulog rada na sticanje dohotka je veoma različit, pa je zato veličina realizovanog dohotka na nivou preduzeća veoma različita, te zbog toga ne može biti predmet raspodele prema živom radu bez daljnjeg „korigovanja“. U kom pravcu treba korigovati tu neravnomernost videćemo kasnije.

5. *Minuli rad kao faktor vlasništva* isto tako ima u našem društvu poseban značaj i važnu ulogu. Zbog permanentnog akumuliranja, zbog pretvaranja dela novostvorene vrednosti u minuli rad — društveni kapital, taj minuli rad neminovno poprima oblik vlasniš-

tva i to društvenog vlasništva prema određenim pozitivnim propisima. Tako i E. Kardelj izričito govori o društvenom karakteru dohotka iz kojega izvodi i društveni karakter minulog rada, odnosno društvenog kapitala (može se, dakako, argumentovati i obrnutim putem: društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju determiniše i društveni karakter dohotka).

Jedan od važnih zahteva u tom pogledu traži da se minuli rad, kao faktor vlasništva, tretira tako da po svojoj pravnoj, a takođe i po svojoj ekonomskoj karakteristikici, ostane društven. Realizacija društvenog vlasništva nad „minulim radom“ je, naime, jedan od najvažnijih uslova realizacije ustavne odredbe da neposredni proizvođači imaju jednaka prava u upravljanju društvenim kapitalom kao i procesima proizvodnje i raspodele. Ta jednaka prava mogu se realizovati samo u uslovima kad osnovni proizvodni odnos (društveni kapital) po svojoj suštini ispoljava one karakteristike koje su sadržane u njegovoj zakonskoj definiciji.

Odnos prema minulom radu, odnosno upravljanje minulim radom, kao oblikom imovine, odnosno vlasništva, mora zbog toga imati u svakoj situaciji kao rezultat *afirmaciju tog rada kao društvenog vlasništva*, koji ima u svim sektorima privrede jednake karakteristike u pogledu reprodukcije osnovnog proizvodnog odnosa.

Još jedna važna činjenica proizilazi iz dosada rečenog. Ako se slažemo da je minuli rad faktor produktivnosti, sticanja dohotka i „društveno vlasništvo“ od kojega imamo svi jednaka prava pod istim uslovima, onda iz tog neminovno proizilazi da društvo koje ima za cilj povećanje materijalne osnove svoje društvene reprodukcije, mora stalno povećavati taj minuli rad i to po nekoj određenoj stopi štednje na svim mestima njegove upotrebe, ako hoće sačuvati deklasiranu jednakost uslova upotrebe tog društvenog kapitala. Više o tome kasnije.

Minuli rad kao vlasništvo je s tog stanovišta oličenje osnovnog proizvodnog odnosa, a njegova upotreba, uloga i mesto u svakodnevnom praktičnom životu najdoslednije prikazuje da li se osnovne postavke samoupravnog socijalizma realizuju ili ne.

Postulirajući društveno ekonomsku ravnotežu u smislu optimalne alokacije proizvodnih sredstava i formiranja „normalnih cena“ i udjela u raspodeli, moguće je, a i nužno, stvoriti situaciju u kojoj svi korisnici društvenih sredstava upotrebljavaju ta sredstva pod jednakim uslovima.

Minuli rad u funkciji vlasništva, mora se u praksi stalno reprodukovati u okolnostima u kojima su svi učesnici, odnosno neposredni producenti, u jednakoj meri „vlasnici“ toga faktora. U ekonomskom smislu to znači, da ponovimo, da svi pod jednakim uslovima upotrebljavaju ta sredstva i pod jednakim uslovima, odnosno kriterijumima, participiraju na dohotku, čiji deo je i onaj koji je realizovan pomoću društvenog kapitala kao faktora produktivnosti.

6. *Minuli rad kao faktor sekundarne raspodele* zato zauzima u praksi (i u kontekstu našega razmišljanja) posebno važno mesto. U vezi s tim, neka napomenemo Kardeljevu misao: „Kao marksisti dobro znamo da je minuli rad sam po sebi vrednost, a da sam po sebi ne stvara vrednosti. Ali ima posebno upotrebnu vrednost, naime da se sa njegovim ulaganjem u proizvodna sredstva, u tehniku i tehnologiju, u znanost, u otvaranje novih radnih mesta, u usavršavanje organizacije i načina rada itd. stvaraju uslovi za povećavanje produktivnosti rada i dohotka, a time takođe i za povećanje društvenog bogatstva uopšte. To je i razlog da se i u socijalizmu društveni kapital ne može distribuirati besplatno, po nekim subjektivnim ključevima.“⁵

Mislim da se možemo složiti s time da iz gore navedenog teksta proizilazi da je u tekućem dohotku OOUR-a permanentno prisutan jedan dio dohotka koji nije rezultat živoga rada, nego je „rezultat“ „minulog rada“. Šta to znači za naš sistem u kojem je osnovni princip raspodele, raspodela prema radu, odnosno prema rezultatima rada. Razume se da se tu u prvom redu radi o živom radu, koji je rezultat individualnih zalaganja pojedinaca.

U raspodeli dohotka zato treba polaziti od te činjenice, od te „dualnosti“ dohotka, pa je potrebno videti u njemu dva dela: deo koji je realizovan živim radom, odnosno ličnim faktorom produktivnosti i deo koji je realizovan pomoću stvarnih faktora produktivnosti, među njima i minulim radom. U prvoj fazi raspodele treba sve one dohotke koji nisu rezultat živoga rada izdvojiti. Analiza faktora produktivnosti rada daje dovoljno dobar oslonac toj proceduri u teoretskom smislu.

Dio dohotka koji je rezultat minulog rada treba da bude, svakako, pod posebnom kontrolom i zbog realizacije načela raspodele prema radu i zbog onoga što kaže Kardelj da „nije moguće (društveni kapital), bez naknade, kratkomalo s nekim administrativnim dirigiranjem prelivati među OOUR“.⁶ Ali to nikako ne znači da na deo dohotka koji je rezultat stvarnih faktora produktivnosti ne bi imao neposredni proizvođač nikakvih prava u pogledu sticanja ličnog dohotka.

Osnovni problem koji se postavlja je, kao što kaže Kardelj, „kako osposobiti i stimulirati radnika, odnosno zainteresirati da bi društvenim kapitalom ekonomizirao tako, kako je to potrebno. Po mom mišljenju je to moguće samo onda, kada je dohodak OOUR ovisan od tekućeg rada radnika, kao i od toga što mi nazivamo privređivanje podruštvljenim minulim radom, odnosno od privređivanja sa celokupnim društvenim kapitalom.“⁷

Ovo treba, svakako, da dođe do izražaja u raspodeli. Ta raspodela mora zato omogućiti realizaciju više ciljeva, među kojima su

⁵ E. Kardelj: ibidem, str. 60 (podvukao O. N.).

⁶ E. Kardelj: ibidem, str. 49.

⁷ E. Kardelj: ibidem, str. 51.

od posebnog značaja: očuvanje društvenog karaktera minulog rada, realizacija principa raspodele prema radu, stimulacija rasta društvenog kapitala, realizacija posebnog dohotka za one proizvođače koji dobro privređuju minulim radom itd...

Društveni karakter minulog rada u uslovima robne proizvodnje, gde ne postoji tržište kapitala i nema identifikovanog individualnog vlasnika kapitala, jer je vlasnik čitavo društvo, nije lako očuvati. Koliko god izgledalo na prvi pogled paradoksalno, ipak se čini da se „naslov“ dohotka iz minulog rada kao i društveni karakter minulog rada mogu realizovati samo *ako je raspodela prema tekućem radu korektna*, tj. takva da se, stvarno, obavlja prema rezultatima rada, što tek garantuje realizaciju pre pomenutih principa.

U nedalekoj prošlosti neki su autori tražili formule za nagradivanje prema minulom radu. Skoro sve ove formule su imale iste slabosti: sticanje dohotka po tim formulama *via facti* bi pretvaralo društveni kapital — minuli rad, u grupni kapital, i time stvaralo izvore socijalne diferencijacije, pa čak i eksploataciju.

Znamo da se dio dohotka koji „potiče“ od minulog rada permanentno pojavljuje u tekućem dohotku. Ali, ako se raspodela prema živom radu ostvaruje, onda imaju delovi te raspodele svaki za sebe i „pravilan“ obim onog dohotka koji je „rezultat“ minulog rada, pa ne treba zato još jedna raspodela prema minulom radu. To važi i za lične dohotke.

Čini se da je do sličnog zaključka došao i Kardelj u svom radu kad kaže: „Raspodelu prema minulom radu moramo zbog toga razumeti u stvarnom smislu kao raspodelu po efektima tekućeg rada i privređivanja sa minulim radom. A ako je tako razumemo, onda raspodela po minulom radu nije u suprotnosti sa raspodelom po tekućem radu, nego je samo jedan vid te raspodele.“⁸

7. Naše razumevanje te problematike i njezinog rešavanja ide u sledećim pravcima.

U socijalističkom društvu, kao što je naše, niko ne može imati privilegiju da sam određuje svoje formule sticanja dohotka na osnovu minulog rada. Ako bismo dopustili takvu praksu, sigurno bi različite formule dovele do degeneracije društvenog vlasništva u grupno i do sticanja neravnih dohodaka na toj osnovi. Sticanje dohotka na osnovu minulog rada mora biti zato rešeno jedinstvenom formulom za čitav udruženi rad. A ta jedinstvena formula nije ništa drugo nego „jednaki uslovi upotrebe društvenog kapitala“. Šta to znači u praksi?

U jednom društvu koje je progresivno, gde se vrši akumulacija kapitala, proširena reprodukcija, rast proizvodnih sredstava itd., potrebno je od robnih proizvođača tražiti da, po pravilu, po jednakoj stopi povećavaju društveni kapital da bi tako poboljšali svoje materijalne uslove privređivanja. Time bi svi radnici, odnosno rob-

⁸ E. Kardelj: Ibidem, str. 73.

ni proizvođači, doprinosili istom mjerom povećanju društvenog kapitala, a i povećanju onog faktora produktivnosti za koji Marx kaže „obim i efikasnost proizvodnih sredstava”. Ili, kako bi rekao Kardelj, da je za upotrebu društvenog kapitala potrebna „nadoknada“... kao društveno utvrđeno merilo ekonomiziranja društvenim kapitalom“.*

Taj faktor produktivnosti, materijalizovan u minulom radu, povećava individualnu i društvenu produktivnost rada, a time u robnoj privredi omogućava sticanje većeg dohotka koji tekući rad permanentno realizuje. Dakle, rezultat minulog rada se pojavljuje u tekućem dohotku kao posledica veće produktivnosti živoga rada.

Prema tome, trebalo bi u prvom redu samo „srediti“ raspodelu prema živom radu i to tako da bi imala kao rezultat formiranje pojedinih delova u saglasnosti s društvenim ciljevima na području proširene reprodukcije, opšte, zajedničke i lične potrošnje. A takva raspodela prema živom radu bitno je uslovljena uticajem, ulogom i značajem minulog rada.

Drugim rečima: pravilna uloga, mesto i značaj minulog rada u našim uslovima, mogu doći do izražaja samo pod određenim okolnostima; među njima su od posebnog značaja, realizacija sledećih ciljeva i zahteva odnosno procedura:

— minuli rad mora očuvati, odnosno zadržati karakter društvene svojine;

— minuli rad treba povećavati (po pravilu, po određenoj stopi) na svim mestima gdje se upotrebljava u materijalnoj proizvodnji i to s obzirom na veličinu upotrebljenog društvenog kapitala;

— raspodela i sticanje dohotka, posebno formiranje ličnih dohodaka, mora se obavljati tako da je dio dohotka koji potiče od minulog rada „kontrolisan“ jedinstvenim instrumentarijem, dogovorenim za čitav udruženi rad;

— kad svi robni proizvođači imaju jednak odnos prema društvenom kapitalu i povećavaju ga po jednakoj stopi, onda mogu imati i jednaka prava iz minulog rada;

— ako su realizovani gornji zahtevi, onda se minuli rad na jednak način reflektuje kod svih robnih proizvođača u tekućoj proizvodnji i to tako da preko faktora produktivnosti utiče na tekući dohodak;

— iz tekućeg dohotka se izdvajaju pojedini delovi raspodele, među njima i onaj deo koji je namenjen za proširenu reprodukciju i čija je stopa društveno dogovorena;

— deo za lične dohotke se deli prema doprinosima svakog pojedinca na osnovu njegovog živog rada, odnosno rezultata tog rada, što ne znači da sadrži samo onaj deo koji je rezultat samo tekućeg živog rada, nego sadrži i onaj deo koji „potiče“ od minulog rada;

* E. Kardelj: ibidem, str. 49.

— ključ za rešenje problema minolog rada leži tada na stvaranju uslova u kojima bi se automatski reprodukovala društvena svojina kod svih robnih proizvođača, a ta se može reprodukovati samo ako je u raspodeli prisutan takav instrumentarij koji sprečava da se realizovani dohodak proizvoljno pretvara u lične dohotke i druge delove u sekundarnoj raspodeli. Možemo slobodno reći da bi se u naznačenim uslovima približili situaciji gde bi se potpunije realizovala dva strateška cilja samoupravne socijalističke privrede: *reprodukcija društvenog vlasništva i raspodela prema radu.*

Potpunije ostvarivanje tih strateških ciljeva doprinelo bi realizaciji i drugih veoma važnih ekonomskih zahteva i ciljeva. Mogli bismo očekivati da se u tim uslovima stvara drugačija struktura privrede koja bi dugoročno tendirala ka ravnoteži alokacije društvenog kapitala i ostalih faktora proizvodnje, ravnoteži koja bi predstavljala, na jednoj strani, društvenim potrebama bolje adaptiranu produkciju, a, na drugoj strani, bolje ujednačenu efikasnost upotrebe kapitala, odnosno njegove društvene rentabilnosti.

Obaveza proizvođača da povećava društveni kapital po dogovorenoj stopi, imala bi još neku drugu povoljnu posledicu. Naime, zahtev za povećavanje društvenog kapitala po određenoj stopi, mogao bi se realizovati samo tako što bi robni proizvođači tražili najpovoljnije investicijske mogućnosti, tako da bi u okviru postojeće strukture u nekoj grani investirali tek tada ako bi, stvarno, postojali najpovoljniji izgledi za rentabilnu proizvodnju. U drugom slučaju bi bili stimulisani da kanališu akumulaciju putem udruživanja ili na koji drugi način na ona mesta u privredi gde su potrebe a i izgledi za veću rentabilnost povoljniji.

Ne treba posebno argumentovati da bi se u takvim uslovima jasnije pokazale objektivne ekonomske zakonitosti, koje bi se mogle efikasnije upotrebljavati i u sređivanju problema na sektorima gde bi prevladavao tržišni mehanizam i na sektorima gde bi prevladavao planski mehanizam.

Sadašnje stanje stvari, posebno što se tiče uslova upotrebe društvenog kapitala, nije ohrabrujuće. Voluntarizam, odnosno različiti uslovi upotrebe društvenog kapitala, *de facto* stvara veoma različite cene upotrebe društvenog kapitala, pretvara ga često u grupni kapital i faktor sticanja neradnih dohodaka. Možda su te okolnosti i najviše krive za to da je u poslednje vreme štednja, odnosno akumulacija društvenog kapitala, postala neznačajna rezidualna količina u jednoj iskrivljenoj raspodeli dohotka.

Prof. dr. OTO NORČIĆ

THE PLACE, THE IMPORTANCE AND THE ROLE OF PAST LABOUR
UNDER OUR SYSTEM

Summary

The author starts from the statement that the all the more developed economies use „indirect methods“ of production, in which past labour plays an important part. The author implies under „past labour“ the social capital. This social capital or rather past labour plays a very important part in several aspects as factor of productivity and reproduction, as factor of ownership, as factor involved in income earning and distribution etc.

This is why the author holds that the self-managing socialist society must create conditions under which the influence of past labour would become fully manifest.

In order to achieve these objectives, it is important to secure, first of all, the enlarged reproduction of social capital and the distribution according to work.

Writers have realized from the very beginning of the existence of economics that capital or rather social capital has a powerful influence on labour productivity as well as on the income earned by commodity producers in the phase of primary distribution.

Commodity producers must make efforts in the self-managing society to increase „the amount and efficiency of means of production“, i.e. to accumulate a part of the current income for the needs of enlarged reproduction. In order to create uniform conditions for the use of social capital this rate of accumulation ought to be stipulated for the associated labour as a whole. If accumulation were set aside at such a rate, commodity producers would be placed into equal positions as regards the use of social capital as well as accumulation or the increase of social capital.

Past labour would be reflected as factor of productivity equally everywhere in production, enabling thereby the earning of a higher income at the stage of primary distribution.

The principle of distribution according to the results of work has to be implemented in the frames of the secondary distribution. By setting aside one part of income for the sake of accumulation (which is calculated at a given rate of the social capital, which is used in various organizations of associated labour) we would come a step closer to its implementation. In addition, the associated labour ought to improve also instruments, through which it would „control“ the distribution of the part of the income earned by commodity producers by means of factors of production and productivity lying outside „personal factors“ of production and productivity. Past labour is one of the most important „real factors“ of production and income earning. Its use and influence on production and distribution is so important that the socialist society cannot allow the transformation of its social character into a

group character under unequal conditions of the performance of the economy, which would enable the appropriation of incomes which are not the result of work.

Проф. д-р ОТТО НОРЧИЧ

МЕСТО, ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ПРОШЛОГО ТРУДА В НАШЕЙ СИСТЕМЕ

Резюме

Автор исходит из констатации, что все более развитые хозяйства используют „косвенные методы“ производства, в котором значительную роль играет прошлый труд. Под понятием „прошлый труд“, в наших условиях, автор подразумевает общественный капитал. Этот общественный капитал, то есть прошлый труд, играет весьма значительную роль с нескольких аспектов: как фактор производительности и воспроизводства, фактор собственности, фактор создания дохода и его распределения и т.д.

Поэтому нужно, по мнению автора, в самоуправленческом социалистическом обществе создать такие условия в которых полностью могла бы выразиться роль и влияние прошлого труда.

Чтобы можно было достичь определенных целей, нужно обеспечить, в первую очередь, расширенное воспроизводство общественного капитала и распределение по труду.

Уже с самого начала существования экономической науки авторы замечают, что капитал, точнее, общественный капитал имеет большое влияние на производительность труда, а также и на создание дохода товарных производителей на этапе первичного распределения.

Поэтому в самоуправленческом обществе товарные производители должны стараться увеличить „объем и эффективность производственных средств“, то есть аккумулировать часть текущего дохода для потребностей расширенного воспроизводства.

В целях выравнивания условий использования общественного капитала надо было бы согласовать этот процент аккумуляции на уровне всего объединенного труда.

Выделение аккумуляции по таким процентам привело бы товарных производителей в одинаковое положение что касается использования общественного капитала, а так само и что касается аккумуляции, то есть, увеличения общественного капитала.

В таких условиях прошлый труд как фактор производительности отражался бы одинаковым способом на всех местах продукции и сделал бы возможным создание более высокого дохода на этапе первичного распределения. Во вторичном распределении, в котором нужно осуществить принцип распределения по результатам труда, выделение части до-

хода за счет согласованной аккумуляции (исчисляемой по определенному проценту на общественный капитал, который используется в отдельных организациях объединенного труда), означало бы шаг вперед в реализации принципа распределения по труду. Кроме того, объединенный труд должен был бы улучшить и остальные механизмы, т.е. инструментарий, которым „производил бы контроль“ распределения этой части дохода, которую осуществили товарные производители содействием фактора производства и производительности, находящихся вне „личных факторов“ производства и производительности. Прошлый труд является одним из самых важных „реальных факторов“ производства и создания дохода. Его использование и его влияние на производство и распределение настолько значительно, что социалистическое общество не может позволить, чтобы в неодинаковых условиях хозяйствования, его общественных характер превращался в групповой, который сделал бы возможным присваивание нетрудовых доходов.

